

Посилання на статтю

Королевська Н.Ю. Напрями розвитку та лібералізації підприємницької діяльності в Україні / Н.Ю. Королевська // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2011. – № 3(39). – С. 41-47. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/39/11knyvdu.pdf>

УДК 330.82:334

Н.Ю. Королевська

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасні напрями, особливості та тенденції розвитку підприємницької діяльності в Україні. Визначено позитивні та негативні тенденції розвитку сфери підприємництва. Обґрунтовано необхідність подальшої лібералізації підприємницької діяльності. Рис. 1, дж. 11.

Ключові слова: підприємництво, лібералізація, малий бізнес, результативність, глобалізація, регулювання.

Н.Ю. Королевская

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ И ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Проанализированы современные направления, особенности и тенденции развития предпринимательской деятельности в Украине. Определены позитивные и негативные тенденции развития сферы предпринимательства. Обоснована необходимость дальнейшей либерализации предпринимательской деятельности. Рис. 1, ист. 11

N.Y. Korolevska

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT AND LIBERALIZATION OF BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE

Current directions, features and trends of business activity development in Ukraine are analyzed. Positive and negative trends in entrepreneurship development are determined. The necessity of further liberalization of business activity is substantiated.

Постановка проблеми. У сучасних умовах лібералізації економіки та інтенсивного розвитку міжнародного економічного співробітництва саме підприємництво відіграє важливу системну роль у забезпеченні ефективності ринкових відносин, стабілізації ринку, виробництві товарів і послуг, утворенні фінансових ресурсів. При цьому підприємництво виконує і значну соціальну функцію, створюючи робочі місця та забезпечуючи доходи працюючого населення. До того ж сфера підприємництва, а саме малий та середній бізнес, має високий ступінь гнучкості та спроможність швидко адаптуватися та реагувати на зміни кон'юнктури ринку та умови господарювання. Розвиток підприємництва є для України одним із провідних засобів забезпечення стабільного економічного зростання на засадах інновативності та модернізації економіки. Проте слід зазначити, що саме ця сфера потребує відповідної лібералізації та дерегуляції

поряд із системними заходами щодо забезпечення збалансованості її розвитку, що сприятиме економічного зростанню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку підприємницької діяльності та її особливостей у сучасних умовах вітчизняної економіки та світових глобалізаційних процесів є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема слід відзначити науково-практичні дослідження З. Варналія, В. Кредісова, Д. Ляпіна, В. Шпака, Т. Говорушко, М. Портера, Д. Стенворта, О. Уільямсона, Дж. Хейвуда, А. Чандлера, Г. Клейнера, В. Попова, М. Лапусти та ін. При цьому достатньої уваги приділено питанням лібералізму та лібералізації економіки в працях Б. Кістяківського, О. Пасхавера, І. Бураковського, В. Ланового, В. Дубровського, Л. Мізеса, Ф. Хайека, Т. Палмера, А. Ілларіонова, Дж. Саллівана, М. Фрідмана, Е. Сото та ін. Однак високий рівень невизначеності та значної турбулентності ринкового середовища, недосконалість механізмів державної регуляторної політики зумовлює необхідність проведення додаткових досліджень проблематики розвитку підприємницької діяльності в Україні та можливостей її подальшої лібералізації. Тому **метою статті** є визначення перспективних напрямів розвитку підприємницької діяльності в Україні та розробка пропозицій щодо її подальшої лібералізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стійкий розвиток будь-якої економічної системи неможливий без розвитку підприємництва, яке є її основним та невід'ємним компонентом у цивілізованому суспільстві. Це зумовлено тим, що в економіці ринкового типу рівень розвитку підприємства є показником успішності економічних реформ та індикатором розвитку конкурентного ринкового середовища. В умовах розвитку транзитивної економіки підприємство виконує свою провідну роль і забезпечує стабільність економіки та зростання рівня життя громадян.

Існує багато підходів до визначення сутності підприємницької діяльності та підприємництва. Так, у широкому розумінні підприємництво представляє собою самостійну діяльність людей, що організовують виробництво або торгівлю, тобто мають свою власну справу, яка надає дохід.

В.В. Гребеннік та С.В. Шкондинський визначають підприємницьку діяльність як організацію та з'єднання факторів виробництва (ресурсів) для створення матеріальних благ та послуг, що задовольняють суспільні потреби, із кінцевою метою реалізації власних матеріальних інтересів підприємця [1].

І.К. Шевченко розуміє під підприємництвом, або підприємницькою діяльністю, ініціативну самостійну діяльність громадян та їх об'єднань, що здійснюється на власний ризик та під свою майнову відповідальність, спрямовану на одержання прибутку [2].

Законодавством України визначено, що підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик здійснювана діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [3].

При цьому законодавством України не передбачено жодних обмежень підприємництва певними видами економічної діяльності та зазначено, що правове регулювання господарських відносин здійснюється з урахуванням суспільного поділу праці, що реально сформувався, та об'єктивно існуючих галузей економіки (усіх видів економічної діяльності).

Сьогодні в Україні підприємництво є ринковою діяльністю, що здійснюється такими його суб'єктами як:

фізична особа – підприємець;

мале підприємство;
середнє підприємство;
велике підприємство;
група підприємств.

Це в цілому відповідає структурі суб'єктів підприємництва у економічно розвинутих країнах.

Тенденції розвитку сфери підприємництва в Україні свідчать про те [4], що починаючи з 1991 року, цей сектор економіки кількісно виріс майже у 12 разів. Однак, слід зауважити, що незважаючи на майже стійку тенденцію зростання, абсолютні значення темпів його приросту є неоднозначними у деякі періоди. Так, найбільші темпи приросту загальної кількості суб'єктів підприємництва припадають на 1991-1996 роки і дорівнюють в середньому 148% - 191% щорічно. У період з 1996 по 2003 рік показники зростання щорічно становили 114% - 117%. Починаючи з 2004 року, відбуваються стрибкоподібні зміни темпів приросту суб'єктів підприємництва: з 4,7% до 8,4% (2004-2005 р.р.) та від 3% у 2006 році до 11% у 2007 р. На початок 2008 року загальна кількість суб'єктів підприємництва в Україні дорівнювала понад 2,6 млн. одиниць. У структурі їх загальної кількості підприємства складають 15,8 %, а фізичні особи-підприємці – 84,2 %.

У структурі підприємств найбільшу частку займають малі – 85,1% (324 тис. одиниць); на середні припадає 14,7% (56 тис. одиниць), а на великі – лише 0,2% (770 підприємств).

Серед нових підприємств, що розпочинають свою роботу, переважають саме малі підприємства, тоді як частка нових великих майже у 2,5 рази менше. При цьому відбуваються зміни і у видах діяльності новостворених підприємств. Так, якщо на початку проведення реформ в державі переважно утворювалися нові підприємства у сфері торгівлі, то на сьогодні це переважно транспортні підприємства, підприємств у сфері операцій з нерухомістю, готельному та ресторанному бізнесі, освіти, охорони здоров'я та інших. Поряд з торгівлею (33,9%) найбільшу питому вагу займають підприємства – суб'єкти підприємницької діяльності з надання послуг в сфері нерухомості, інжинірингу та надання послуг підприємцям (21,4%).

На основі проведеного аналізу позитивних та негативних аспектів розвитку сфери підприємництва в Україні, можна зазначити, що за кількісними оцінками розвиток цього сектору економіки практично відповідає європейським показникам. Це підтверджує показник кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва на тисячу населення, який у 2007 році досяг 56,6 одиниць (у Великій Британії – 59, Німеччині – 43, Франції – 42, Португалії – 66, Італії – 72), а у 2009 році він дорівнював 66,1 одиниць.

Разом з тим, за якісними показниками вітчизняне підприємництво значно відстає від європейського стандарту. І не лише за показником якості самої продукції, але й за його внеском у розвиток економіки, за рівнем продуктивності праці, наявністю створюваних робочих місць і соціальних гарантій тощо. У 2007 році за темпами зростання продуктивності праці малі підприємства значно відставали від середніх та великих. Великі підприємства збільшили рівень продуктивності на 9,3%, середні – на 4,1%, а малі – лише на 0,6%. В окремих видах економічної діяльності, таких як сільське господарство, транспорт та охорона здоров'я, випереджаючі темпи росту продуктивності праці забезпечували середні підприємства.

Слід також зазначити, що за вкладом малого підприємництва України в ВВП країни (біля 13%) [5] Україна посідає останні місця в Європейському рейтингу (за даними Євростату), але необхідно відмітити, що в Україні та ЄС все ще

зберігається значна різниця у класифікації малого та, головне, середнього підприємництва, що методологічно не дозволяє об'єктивно порівнювати вклад малого та середнього підприємництва у ВВП країни.

Однак, окрім загально позитивних тенденцій розвитку сфери підприємництва в Україні, слід зазначити й негативні, які є особливо чутливими для малих підприємств. Так, незважаючи на щорічне стабільне зростання кількості офіційно зареєстрованих малих підприємств, темпи їх приросту до попереднього року уповільнилися в 1,5 рази (з 7,2% до 5,4% відповідно у 2001 та 2009 роках) при стабільному зростанні кількості малих підприємств, що не реалізовували продукцію та не надавали послуги у звітному році (з 9,1% у 2001 році до 14,0% та 11,1% відповідно у 2005 та 2009 роках).

До того ж негативним чином на створенні нових підприємств відобразилися кризові та депресивні явища, що характерні для вітчизняної економіки останнім часом. Так, за оцінками Світового банку [6], другий рік поспіль триває зниження кількості новостворених підприємств (рис. 1). У 2009 р. таких підприємств виявилось майже удвічі менше, ніж у 2007 р.

Рис. 1. Динаміка створення нових компаній у 2005-2009 рр.

Щодо результативності діяльності підприємств, то стабільно низьким залишається показник рівня рентабельності всієї діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності. Протягом 2003-2009 років він має сталий від'ємний рівень і коливається в межах від - 0,4% до - 3,0%. Такі показники свідчать перш за все про те, що вітчизняні суб'єкти малого підприємництва на мають можливостей для стабільного зростання, а тим більш для активізації власної інноваційної та інвестиційної діяльності відповідно до світових стандартів.

Загалом, динаміка змін умов та напрямів розвитку малих підприємств та сфери підприємництва в цілому у період поширення кризових явищ у вітчизняній економіці характеризується такими показниками:

зменшення обсягів реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва у зв'язку зі зниженням споживчого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках, вивільненням робочої сили, нерозвиненістю інфраструктури;

зростання кількості збиткових малих підприємств, особливо у сфері операцій з нерухомим майном, орендою, інжинірингу та надання послуг підприємцям;

зменшення кількості працівників на малих підприємствах майже в усіх видах економічної діяльності із одночасною зміною структури зайнятих із зміщенням в напрямі робочих місць із нижчим рівнем соціальних гарантій;

перетікання зайнятості у сферу послуг;

збереження значних витрат часу на проходження офіційних процедур для започаткування власного бізнесу в Україні;

збереження значних обсягів витрат, пов'язаних із ліквідацією підприємств, що становлять 42 % від розміру середнього доходу на душу населення;

зростання часових і грошових витрат підприємців на реєстрацію власності та проходження дозвільних процедур;

збереження рекордно незадовільних показників в оподаткуванні діяльності.

Очевидно, що такі тенденції не є позитивними, та потребують відповідного втручання й коригування ситуації. Перш за все сфера підприємництва потребує відповідної лібералізації та вдосконалення державної регуляторної політики одночасно зі стимулюванням інноваційної активності підприємств. Це дасть змогу забезпечити принципово нові умови для розвитку малого та середнього підприємництва та створити засади для подальшого їх стратегічного розвитку, зокрема інноваційного. Відповідно до нього малі підприємства зможуть орієнтувати свою діяльність у контексті сформованого великим підприємництвом технічного й технологічного напрямку розвитку, адекватного новим викликам постіндустріальної економіки, що формується.

Щодо лібералізації, слід відзначити, що лібералізація підприємницької діяльності представляє собою одну з основних умов її стабільного розвитку. В цілому, лібералізація – це питання розширення економічної свободи [7], свободи економічної діяльності всіх суб'єктів господарювання будь-якої форми власності, зняття або зменшення політичних, юридичних і адміністративних обмежень приватної ініціативи.

Процес лібералізації економіки дає більші можливості для використання механізмів ринкового регулювання, зменшення втручання держави у сферу підприємницької діяльності у різних формах адміністративного та прямого державного регулювання. Основною функцією держави стає створення та збереження конкурентного середовища, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Серед основних напрямів та невідкладних кроків такої політики мають бути:

вдосконалення дозвільної діяльності у підприємницькому середовищі;

вдосконалення системи державного нагляду шляхом її організаційного впорядкування, забезпечення прозорості та відкритості контрольних процедур у підприємницькому середовищі перехід на здійснення превентивних заходів щодо здійснення контролю;

підвищення ролі технічного регулювання у системі захисту внутрішнього ринку та удосконалення системи стандартизації згідно з вимогами ЄС і міжнародними вимогами;

оптимізація податкового навантаження та формування сприятливого фіскального простору підприємницької діяльності;

забезпечення фінансової стабільності, створення сприятливих фінансово-кредитних умов та формування фінансово-кредитної політики, що відповідає умовам розвитку підприємницької діяльності в Україні;

забезпечення державної підтримки експортної діяльності підприємницьких структур;

формування інфраструктури підтримки підприємництва, стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів.

Таким чином, лібералізація регуляторного впливу держави, розвиток підприємництва має стати одним із пріоритетів державної політики.

При цьому слід наголосити на необхідності урахування загальносвітових тенденцій розвитку світової економіки, зокрема глобалізацій тих процесів, які висувають додаткові умови до лібералізації підприємницької діяльності. Перш за все рівень свободи підприємницької діяльності та лібералізації економіки в державі є одним з найважливіших чинників, на основі яких інвестори приймають рішення щодо інвестування у ту чи іншу країну. Саме тому у світі використовується декілька незалежних рейтингів (індексів), які намагаються проаналізувати розвиток країн. За даними Freedom House у 2009 р. Україна віднесена до групи політично вільних країн [8].

За показниками економічної свободи, як свідчать дані групи Світового Банку за 2009 р., Україна посіла 145 місце [9], поступившись Киргизстану (68 місце), Казахстану (70 місце), Білорусі (85 місце), Молдові (103 місце) та Росії (120 місце). Із 28 країн регіону Східної Європи та Центральної Азії Україна посідає передостаннє місце – перед Таджикистаном (159 місце) [10].

Наведені індикатори дозволяють визначити наявність та оцінити рівень проблем в Україні щодо стану економічної свободи та запровадження принципів свободи в процедурах прийняття рішень у системі державного управління, що прямо та безпосередньо впливає на розвиток сфери підприємництва. Огляд стану економічної свободи в Україні та його аналіз дає підстави стверджувати, що у нашій країні відсутнє системне розуміння цього базового завдання діяльності влади.

Висновки. У сучасних наукових дослідженнях мають місце різні висновки зарубіжних та вітчизняних науковців щодо впливу лібералізації та глобалізації на розвиток підприємницької діяльності у країні. Визначаються як позитивні висновки щодо впливу лібералізації на розвиток підприємництва та виробництва, так і протилежні. Детальний аналіз дозволяє казати, що позитивний ефект більш притаманний країнам, що розвиваються [11]. Однак, очевидно, що для нашої країни спрямованість впливу означених процесів має дискусійний характер та потребує додаткових досліджень. Загалом же слід враховувати, що лібералізація в сучасних умовах глобалізації є безпосереднім механізмом впливу на сферу підприємництва. При цьому означені механізми не можуть розглядатися та діяти ізольовано одне від одного. Крім того, ступінь їх впливу може відрізнятися в залежності від типу, форми підприємницької структури та напрямку її діяльності.

Таким чином, неухильна лібералізація та впровадження у повній мірі засад державної регуляторної політики у сфері підприємництва, захист конкуренції та забезпечення конкурентних переваг підприємницьких структур, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, дозволить надати додаткового імпульсу розвитку підприємницької діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гребенник В.В. Основы предпринимательства: курс лекций / В.В. Гребенник, С.В. Шкодинский. – М.: Миэмп, 2006. – 190 с.
2. Шевченко И.К. Организация предпринимательской деятельности: учебное пособие / И.К. Шевченко. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004.
3. Про підприємництво. Закон України від 26.02.91 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
4. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / Ващенко К.О., Варналій З.С., Воротін В.Є., Геєць В.М. та ін. – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

6. World Bank Group Entrepreneurship Survey, 2010.
7. Сакс Дж. Рыночная экономика и Розсип / Дж. Сакс. – М., 1994.
8. Freedom in the world 2009: Global data / Freedom in the world 2009 survey release [Internet resource]. – Way of access: http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw09/fiw09_tables&graphsforweb.pdf.
9. Doing business 2009. Country profile for Ukraine [Internet resource]. – Way of access <http://www.doingbusiness.org/documents/countryprofiles/ukr.pdf>.
10. Reforms in Eastern Europe and Central Asia, 2007–08. Doing business – measuring business regulations. World bank group [Internet resource]. – Way of access: <http://www.doingbusiness.org/reformers/eca2008.aspx#t>.
11. Воронина В.В. Либерализация капитальных потоков (уровень открытости) и экономический рост – теория и опыт / В.В. Воронина // В кн: Модернизация экономики России. – М., 2004. – 570 с.

Рецензент статті
Д.е.н., проф. Бузько І.Р.

Стаття надійшла до редакції
12.08.2011 р.